

De Brexit: mogelijke gevolgen voor Noord-Holland

1. Inleiding

De onderhandelingen over de uittreding van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie zijn enige tijd geleden begonnen. Wat daarvan het resultaat zal zijn, is nog ongewis. Het is wel duidelijk is dat de Nederlandse economie, en dus ook de economie van Noord-Holland, hierdoor geraakt zal worden. Vallen daarover op dit moment beredeneerde voorspellingen te doen? Welke interventies zou de provincie Noord-Holland eventueel kunnen plegen? En welke gesprekspartners zijn voor de provincie van belang om (gaandeweg het proces) mee in contact te treden? Deze notitie probeert – voor zover nu mogelijk – op deze vragen antwoord te geven.

2. Tijdpad

Op 23 juni 2016 werd in het Verenigd Koninkrijk (VK) een referendum gehouden over het EU-lidmaatschap. Een meerderheid van de Britse kiezers (51,9%) stemde voor uittreding. Het VK heeft de Europese Raad op 29 maart 2017 kennisgegeven van zijn voornemen zich uit de Europese Unie en Euratom terug te trekken conform de procedure van artikel 50 van het EU-verdrag. Hierdoor konden de onderhandelingen die moeten leiden tot een uittreding van het VK uit de EU beginnen. Ter voorbereiding was op 27 april een extra Europese Raad (à 27 'overige' lidstaten) om (conform artikel 50 EU-verdrag) de richtsnoeren voor de onderhandelingen met consensus vast te stellen. Daarna zijn deze richtsnoeren door de Raad (RAZ art. 50) uitgewerkt in een gedetailleerd onderhandelingsmandaat voor de Europese Commissie.

Na de kennisgeving door het VK is een onderhandelingsperiode voorzien die, volgens de schatting van de Commissie, in uiterlijk 18 maanden tot een resultaat zou moeten leiden, teneinde binnen de tweejaarstermijn (artikel 50 lid 3 EU-verdrag) nog ruimte te laten voor goedkeuring van het terugtrekkingsakkoord door het Europees Parlement, sluiting door de Raad en ratificatie door het VK zelf. Vanaf de datum van inwerkingtreding van het terugtrekkingsakkoord zijn de EU-verdragen niet meer van toepassing op het VK. Indien er na twee jaar geen akkoord in werking is getreden, en de Europese Raad en het VK niet unaniem besluiten tot verlenging van de termijn, treedt het VK uit de EU zonder akkoord.

De onderhandelingen zijn officieel begonnen op 19 juni 2017. De EU hoopt dat de eerste fase van de onderhandelingen tussen oktober en december is afgerond. De woordvoerders voor de onderhandelingen zijn de Britse minister David Davis en – namens de EU – Michel Barnier. De eerste heikele punten zijn de kosten van de Brexit voor het VK (de zogenaamde 'Brexit bill') en de positie van de Britse en EU-burgers in het buitenland. Als er overeenstemming is over deze punten dan kunnen onder andere de nieuwe handelsbetrekkingen van het VK en de EU na de Brexit besproken worden.

3. Mogelijke gevolgen in vijf scenario's

De uitkomsten van de Brexit-onderhandelingen zijn nog ongewis. Het is echter een illusie te denken dat er zoiets zou bestaan als een 'zachte' Brexit zonder economische schade; de scheiding wordt hard of iets minder-hard. Dit is ook de boodschap die op 8 december 2017 is afgegeven door de Taskforce Brexit van het Ministerie van Buitenlandse Zaken in het bestuurlijk overleg met de Nederlandse kustprovincies, ([overleg kustprovincies van CPMR/NSC-leden](#)) waarin ook Noord-Holland participeert. In het gunstigste geval komen we uit op een omvattend handelsakkoord en verregaande samenwerking met het VK. Wat ook zeker is, is dat de heersende onduidelijkheid rondom de Brexit op zichzelf al schadelijk is. Investerings worden uitgesteld, vergrote risico's moeten worden verdisconteerd en een aanzienlijke personele inzet is vereist om het Brexit-traject tot een goed einde te brengen.

Het CPB meldde in haar publicatie 'Nederlandse kosten Brexit door minder handel' (juni 2017) dat het vertrek van de Britten uit de Europese Unie de Nederlandse economie relatief hard zal raken vanwege de handelsbetrekkingen tussen beide landen. De rekenmeesters van het Planbureau becijferden dat de kosten in 2030 kunnen oplopen tot 1,2 procent van Bruto Nationaal Product. Dat komt neer op zo'n tien miljard euro. Nederland en het VK hebben intensieve handelsrelaties: het VK is de derde handelspartner van Nederland. In 2016 ging 10% van de Nederlandse export naar het VK (met een omvang van meer dan 39 miljard euro). Volgens de ING is de Britse vraag verantwoordelijk voor 300.000 banen in Nederland. In oktober 2017 stelde de Rabobank dat Nederland sterker geraakt zal worden door een Brexit dan andere EU-landen en dat ook een 'zachtere' Brexit op de langere termijn toch nog tot een aanzienlijke schade zal leiden door vertraging van de economische groei in Nederland.

Begin december 2017 hebben de Brexit-onderhandelingen geleid tot enkele belangrijke tussenresultaten. Er is een akkoord bereikt over de grens tussen Ierland en Noord-Ierland, over de financiële rekening voor Londen en over de rechten van EU-burgers die in Groot-Brittannië leven. Voldoende vooruitgang op die drie hoofdpunten was een eis van de 27 regeringsleiders om de tweede fase in te gaan. Over de financiële afrekening is besloten dat de Britten 40 tot 60 miljard euro zullen betalen. Dat is meer dan de 20 miljard euro die zij aanvankelijk boden. De tweede fase van het Brexitoverleg - de door de Britse regering zo vurig gewenste onderhandelingen over een toekomstige handelsrelatie – kan nu beginnen. Deze tweede fase zal aanzienlijk complexer zijn.. Het is mogelijk om de eventuele uitkomsten daarvan te rangschikken naar de mate van impact. Dat zou de onderstaande vijf 'scenario's' kunnen opleveren (in het besef dat de uiteindelijke uitkomst ook best een combinatie van deze scenario's zou kunnen zijn):

De uitkomst van de Brexit-onderhandelingen: vijf mogelijke scenario's met een toenemende impact op de Nederlandse economie	
1	Het VK gaat meedoen aan de bestaande handelsverdragen van de European Economic Area (EEA) en de Europese Vrijhandelsassociatie (EFTA) en gaat participeren in EU-regelgeving en standaardisering.

2	Het VK sluit een douane-unie met de EU, vergelijkbaar met de douane-unie tussen de EU en bijvoorbeeld Turkije.
3	Het VK sluit per sector bilaterale akkoorden met de EU.
4	Het VK en de EU sluiten een vrijhandelsakkoord zoals de EU dat met Mexico heeft.
5	Er wordt geen specifiek akkoord gesloten tussen het VK en de EU, maar het VK en de EU gaan uit van de bestaande WTO-handelsafspraken.

Behalve de te sluiten handelsakkoorden tussen de EU en het VK, zijn er nog enkele andere mogelijk problematische onderwerpen die moeten worden besproken. Het gaat dan onder meer om de wisselkoers tussen pond en euro, voorschriften, administratieve procedures bij de Britse landsgrenzen en de rechtspositie van buitenlandse werknemers. In het VK wonen bijvoorbeeld tussen de 100.000 en 150.000 Nederlanders.

4. Enkele economische impactstudies over de Brexit

Rabobank (Raboresearch) publiceerde in juni 2016 de studie [‘Wat betekent de Brexit voor het Nederlandse bedrijfsleven?’](#) Hierin wordt geconstateerd dat Nederland een belangrijke handelspartner is voor het VK. Met name de sectoren delfstoffenwinning, maakindustrie en landbouw zijn sectoren die afhankelijk zijn van rechtstreekse export naar het VK. Binnen de maakindustrie zijn bedrijven in de leer-, schoenen-, en textielindustrie en elektrische en optische apparaten en de voedingsmiddelenindustrie relatief sterk afhankelijk van het VK. Daarnaast zijn er ook kansen, met name voor de financiële en zakelijke dienstverlening. Gegeven de Noord-Hollandse sectorenstructuur, zou dit betekenen dat de gevolgen vooral zichtbaar zullen zijn in de land- en tuinbouw, visserij, en levensmiddelen (o.a. cacao).

In het rapport [‘Brexit raakt Nederland meer dan meeste EU-landen’](#) van het CPB (2016) wordt beargumenteerd dat de Brexit Nederland relatief hard zal raken omdat de Nederlandse economie meer dan andere Europese regio’s, qua handel sterk met de economie van het VK verweven is. Het CPB kijkt naar twee scenario’s: een WTO (World Trade Organisation) scenario en een FTA (Free Trade Agreement) scenario. In een WTO scenario wordt niets geregeld en valt het VK terug op basishandelsafspraken van de World Trade Organisation. Deze basisafspraken brengen hoge kosten met zich mee voor zowel het VK als voor Nederland. In een FTA scenario slaagt het VK erin om een vrijhandelsverdrag (Free Trade Agreement) te sluiten met de EU, waarmee het tarifaire barrières omzeilt. De kosten kunnen voor Nederland in 2030 oplopen tot 1,2% van het bbp, zo’n 10 miljard euro. Als ook rekening gehouden wordt met misgelopen innovatie door wegvallen van open handelsbetrekkingen, kan dit oplopen tot 2% (20 miljard euro) in een WTO scenario of 1,5% bbp-verlies in een FTA scenario. Het VK wordt echter met hogere kosten geconfronteerd, omdat het land veel meer van handel met de EU afhankelijk is dan andersom. Ook het CPB ziet vooral risico’s voor de voedselverwerkende industrie, elektrische apparatuur, motorvoertuigen en onderdelen, chemie, rubber en kunststof.

In de publicatie '[Regionale impact brexit verschil](#)' van het Economische Bureau van de ING van mei 2017, wordt ingegaan op de gevoeligheid van Nederlandse provincies voor de Brexit. ING concludeert hierin dat na Utrecht, Noord-Holland het meest gevoelig is voor de gevolgen van de Brexit. De gevoeligheid van Noord-Holland wordt verklaard door de leidende positie die Noord-Holland heeft in wederuitvoer naar het VK. Noord-Holland is goed voor 25% van de totale Nederlandse uitvoer naar het VK. Het Noord-Hollandse aandeel in export naar het VK gaat om 8 miljard euro. Zo'n tweederde daarvan bestaat uit wederuitvoer. Wederuitvoer houdt in dat geïmporteerde producten na een kleine bewerking, opslag of herverpakking verder doorgevoerd worden naar het buitenland. Er zijn veel groothandels in onze provincie en de Amsterdamse haven heeft ook veel contacten met Engeland. Groothandels exporteren veel naar Groot-Brittannië. Belangrijke speler is de cacaohandel, die levert aan Engelse chocoladeproducenten. Ook de foodindustrie (o.a. Zaanstreek, Heerhugowaard en Enkhuizen) levert veel aan Britse bedrijven. 10% van de totale export van de Noord-Hollandse bedrijven gaat naar het VK toe. Ondanks het grote aandeel van Noord-Holland in de Nederlandse export naar het VK is de impact van de Brexit in Noord-Holland volgens het ING in relatieve zin kleiner dan die in Utrecht. Dit omdat Noord-Holland ook een groot aandeel in economische sectoren heeft die minder export-afhankelijk zijn.

Tegelijkertijd heeft Amsterdam kansen om een deel van de financiële dienstverlening die momenteel in Londen zit, een nieuwe vestigingsplaats te bieden. Deze sector heeft sterke handelsrelaties met de EU en krijgt met hogere kosten te maken als ze in Londen zouden blijven. Ook is een deel van de Britten inmiddels ontevreden over het huidige leefklimaat in het VK. Mogelijk liggen er daar kansen om (financiële) expats naar de regio Amsterdam te halen. Sinds het referendum zijn er op het gebied van acquisitie al een aantal Brexit-gerelateerde leads binnengekomen, waarvan een aantal heeft gekozen voor Nederland. Ook de mediabedrijven die een alternatief voor Londen zoeken, zouden in Amsterdam goed terecht kunnen. Op 20 november 2017 werd bekend dat dankzij een lange en intensieve lobby van Amsterdam en het Rijk het Europese Geneesmiddelenbureau (EMA) vanuit Londen naar Amsterdam zal komen. Daarbij zijn naar schatting 700 tot 800 arbeidsplaatsen gemoed.

In het rapport '[De permanente schade van Brexit](#)' van de Rabobank van oktober 2017, zijn drie scenario's doorberekend en geconfronteerd met een 'Brexit' scenario. In het Brexit-scenario is verondersteld dat het Britse volk zich bedenkt en via een referendum of op een andere manier ervoor kiest om in de EU te blijven. De drie Rabobank-scenario's, die voor een deel overeen komen met de vijf hierboven geschetste scenario's, zijn:

- (1) Een 'zachte' Brexit, het VK blijft onderdeel van de Europese interne markt en handelskosten zullen alleen oplopen vanwege non-tarifaire barrières met 'derde landen', omdat het VK de douane-unie verlaat.
- (2) Bilateraal handelsverdrag: de tarieven op producten zullen naar verwachting nul blijven, maar er is wel een grotere toename van non-tarifaire handelsbarrières. Zo zullen diensten niet meer volledig vrij kunnen bewegen.

- (3) 'Harde' Brexit: de EU en het VK komen in dit scenario niet tot een overeenkomst en de Britten verlaten de EU zonder handelsafspraken. De afspraken van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) zullen de basis vormen in het 'harde' Brexit-scenario.

Rabobank berekent dat in 2030 de permanente schade voor de Britse economie zal variëren tussen de 450 miljard euro (18% van de Britse economie) en 250 miljard euro (10% van de Britse economie) voor respectievelijk een 'harde' en 'zachte' Brexit. Nederland heeft nauwe handelsbetrekkingen met het VK. In 2016 werd 10% van de Nederlandse export naar het VK verscheept. Voor Nederland kan een 'harde' Brexit een schade betekenen van in totaal 4,25% minder groei van het BBP (tussen de 25 en 35 miljard euro) in 2030. In het geval van een 'zachte' Brexit is de schade ook aanzienlijk, zo'n 3% minder groei. De negatieve effecten die de Rabobank berekent, liggen bijna tweemaal zo hoog als de inschatting van het CPB van een jaar eerder. Dit verschil wordt overigens verklaard door het feit dat een verfijndere berekeningsmethodiek is gehanteerd en dat andere (in essentie minder optimistische) aannames zijn gedaan.

5. Overzicht van mogelijke gevolgen per economische sector in Noord-Holland

Hiervoor werd geschetst dat het aanstaande vertrek van de Britten uit de EU Nederland waarschijnlijk geld zal gaan kosten. Die kosten zijn volgens het CPB wel sectorspecifiek. Zoals aangegeven, zijn met name sectoren als 'chemie, kunststof en rubber', 'elektronische apparatuur' en 'motorvoertuigen en onderdelen' Brexit-gevoelig. Die gevoeligheid geldt ook de voedselverwerkende industrie, waarvoor het CPB een productieverlies voorziet van 5,5 procent in 2030 (WTO-scenario zonder innovatie door handel).

Het is dus aannemelijk dat de Brexit uiteenlopende gevolgen zal hebben voor de verschillende sectoren voor de Nederlandse economie. Daarmee ontstaan tegelijk ook regionale verschillen, zoals het Economisch Bureau van de ING-bank heeft laten zien.

Zo is het VK weliswaar een belangrijk afzetgebied voor de Nederlandse schoenenindustrie, maar aangezien die nauwelijks in Noord-Holland gevestigd is, zijn de gevolgen daarvan minimaal voor onze provincie. En waar de Brexit concurrentiekansen biedt voor de financiële en dienstensector in de Metropoolregio Amsterdam, ziet de Noord-Hollandse visserij (langs onze Noordzeekust) zich geconfronteerd met de opzegging van een visserijverdrag en de mogelijke afgrenzing van Britse 200-mijlszone.

In de in paragraaf 4 geciteerde studie van het Economisch Bureau van de ING schat in dat de provincies Utrecht en Noord-Holland het meest gevoelig zijn voor mogelijke gevolgen van het Britse vertrek uit de Unie. Dat heeft te maken met de structuur en ook met de omvang van de economie in beide provincies. Een citaat uit het ING-rapport:

“Zo'n tweederde van de totale export van ongeveer € 8 miljard [uit Noord-Holland] bestaat uit ingevoerde producten die na opslag, herverpakking of kleine bewerking naar het VK gaan. De ligging van de provincie aan zee speelt hierbij

een belangrijke rol. Zo telt de regio veel internationale groothandels en heeft de Amsterdamse haven veel 'lijnen' met het VK. Daarbij vervult de cacaohandel, die sterk geconcentreerd is in de regio een belangrijke rol in de levering aan chocoladefabrikanten als Nestlé (York) en Cadbury (Bournville). Ook de suikerverwerkende- en food industrie met bedrijven in vooral de Zaanstreek, maar ook in Heerhugowaard en Enkhuizen levert veel aan Britse supermarktenketens zoals Tesco”.

In onderstaand schema wordt per economische sector weergegeven wat de Brexit voor verschillende Noord-Hollandse bedrijfssectoren zou kunnen betekenen:

Economische sector NH	Mogelijke nadelen van een Brexit	Mogelijke voordelen van een Brexit
<i>Groothandel en detailhandel</i>	Productieverlies door terugloop Britse vraag naar producten (inclusief wederuitvoer)	Verlegging interne afzetmarkt (EU) door gedeeltelijk wegvallen Britse groot- en detailhandel voor EU
<i>Financiële instellingen</i>	Minder opdrachten uit het VK na Brexit	Brexit kan op korte termijn winst opleveren, omdat bedrijven in kaart willen hebben wat aanstaande Brexit hen kost. Britse bedrijven vestigen zich in de MRA.
<i>Advisering, onderzoek en overige specialistische dienstverlening</i>	Idem	Brexit kan op korte termijn winst opleveren, omdat bedrijven in kaart willen hebben welke consequenties de aanstaande Brexit kan hebben voor hen.
<i>Industrie</i>	Productieverlies door afnemen Britse afzetmarkt	Nieuwe marktkansen, door verlegging interne afzetmarkt (EU) vanwege gedeeltelijk wegvallen Britse industrie voor EU
<i>Vervoer en opslag</i>	Terugloop vervoer en opslag importproducten als gevolg van productieverlies (inclusief wederuitvoer)	Verlegging interne afzetmarkt (EU) door gedeeltelijk wegvallen Britse vervoer- en opslagbedrijven

6. Lopende acties en mogelijke vervolgacties voor Noord-Holland

Bestaande activiteiten

Binnen Nederland en de provincie Noord-Holland – en deels door de provincie Noord-Holland – worden momenteel enkele activiteiten uitgevoerd die te maken hebben met de Brexit. Sommige activiteiten bestonden al voor het referendum, maar kunnen worden gebruikt of geïntensiveerd in het licht van de Brexit.

- Bij de overweging van expats om al dan niet in de regio Amsterdam te gaan werken speelt ook de aanwezigheid van internationaal onderwijs een rol. In de regio Amsterdam is een groot gebrek aan internationale scholen. Om die reden heeft het Platform Economie van de MRA – waarin ook de provincie Noord-Holland participeert – onlangs opdracht gegeven om een Deltaplan Internationaal Onderwijs op te stellen. Dit behelst de steun aan vijf (deels nieuw op te richten) scholen in de MRA.
- De gedeputeerde voor Economische Zaken heeft met vijftig verschillende Europese regio's uit negen landen, op 23 oktober 2017 in Santiago de Compostela een verklaring ondertekend om aandacht te vragen voor de belangen van de visserijsector. Het is van belang dat de grote landen in Europa, zoals Frankrijk, Duitsland en Spanje, doordrongen worden van de mogelijke grote risico's van een harde Brexit voor hun visserijgemeenschappen. De bijeenkomst en de verklaring die daaruit voortvloeide diende dat doel. De verklaring zal worden overhandigd aan de Brexit-onderhandelaars op nationaal en EU niveau. De samenwerking van de visserijregio's is nodig om invloed uit te kunnen oefenen. De provincie is vertegenwoordigd in de CPMR (Conference of Peripheral Maritime Regions) en haar North Sea Commission en het Comité van de Regio's. Op nationaal niveau participeert de provincie in het Bestuurlijk Platform Visserij. Ook in het regeerakkoord is, mede in de aanloop naar deze bijeenkomst, aandacht voor de visserij en de Brexit.
- In zijn functie als functie vicevoorzitter van de CPMR zet de gedeputeerde voor Europa zich in om Europese regionale samenwerking post-Brexit te blijven stimuleren. Zo heeft hij [een speech](#) gehouden op de CPMR Brexit Conference in Cardiff op 16 november 2017.
- Door de Brexit worden onderhandelingen over het nieuwe GLB (Gemeenschappelijk Landbouw Beleid) lastiger. Het VK was op een aantal onderwerpen, zoals de vergroening, een alliantiepartner. Nu wordt de provincie meer afhankelijk van meer conservatieve landen op dit dossier zoals Duitsland en Frankrijk. Ook in financiële zin is de verwachting dat de landbouwsteun voor Nederland, nu circa 1 miljard euro per jaar, door de Brexit lager gaat worden.
- De gedeputeerde voor Europa heeft de wens uitgesproken om met Statenleden een Brexit-bijeenkomst te organiseren in Noord-Holland, vergelijkbaar met hoe Provinciale Staten van Utrecht dat recentelijk hebben gedaan, met de NFIA en de ING. Een dergelijke bijeenkomst zou georganiseerd kunnen worden naar aanleiding van actuele ontwikkelingen in het Brexit proces.
- Bij het Rijk is onlangs een [Brexit-loket](#) geopend, een initiatief van RVO (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) en de Nederlandse ambassade in Londen. Bij dat loket is ook informatie over een grootschalige enquête onder Nederlandse bedrijven die zaken doen met Engeland over de gevolgen van de Brexit.
- Het NFIA (Netherlands Foreign Investment Agency) heeft de marketing en de inzet voor acquisitie geïntensiveerd, evenals de gemeenten Amsterdam en Rotterdam.

Mogelijke vervolgacties voor Noord-Holland

Hoewel de Brexit bepaalde kansen biedt, zullen de totale economische consequenties voor Nederland mogelijk negatief uitpakken, en dat geldt ook voor de provincie Noord-Holland. Dit roept de vraag op of de overheid ondersteuning kan bieden om die gevolgen te minimaliseren en informatie over de Brexit te verschaffen en welke rol de provincie Noord-Holland zou kunnen spelen.

Te denken valt aan de volgende activiteiten:

- Inventariseren of er andere economische sectoren in Noord-Holland zijn die – vergelijkbaar met de vissersrijsector – sterk getroffen zullen worden door de Brexit én waarvoor het zinvol is om met andere Europese regio's actie te ondernemen.
- Een lobby ondernemen samen met het kabinet bij enkele andere EU-landen ten behoeve van specifieke bedrijfstakken die het hardst worden geraakt door de Brexit, zoals de visserij.
- Het uitvoeren van een verdiepingsslag / onderzoek naar de economische impact voor Noord-Holland. Zo heeft de visserij – waarvan via NH ca 40% van de handel loopt – al een gedetailleerde studie gemaakt. Voor de bedrijven van Seedvalley Noord-Holland heeft de provincie via de Greenport een enquête laten doen naar wat deze bedrijven verwachten en hoe zij zich voorbereiden. Ook de LTO heeft een onderzoek gedaan naar de effecten voor de uiteenlopende sectoren. Daaruit blijkt bijvoorbeeld dat het VK voor de import van bepaalde producten waarvan een belangrijk deel uit Noord-Holland komt, voor vrijwel 100% afhankelijk is van Nederland.
- Het organiseren, vanuit de portefeuille Europa, van een Brexit-bijeenkomst Noord-Holland, met Statenleden, Brusselse contacten en organisaties als NFIA en ING.